

УДК 316.643.2

Політична культура студентської молоді ДНУ ім. О. Гончара

Г.Г. УДЖМАДЖУРИДЗЕ

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ, Україна

Авторське резюме

Стаття присвячена дослідженню політичної культури студентів ДНУ ім. О. Гончара. Автор використовує основні теоретичні положення концепту політичної культури у побудові методико-методологічної моделі дослідження політичної культури студентської молоді. Враховуються особливості перехідного характеру українського суспільства. Політична культура визначається як система інтеріоризованих знань, відчуттів, оцінок індивідів до -політичного. Типологізація політичної культури здійснюється на основі використання шкал: демократія/тоталітаризм, активність/пасивність. Виокремлюються чотири типи політичної культури студентської молоді. Проведене емпіричне дослідження зафіксувало, що 87,3% студентів ДНУ відносяться до пасивно-демократичної політичної культури. Виявлено вплив наступних факторів на формування політичної культури студентів ДНУ: рівень освіти батьків, певне вірування, матеріальне положення сім'ї. Натомість з'ясовано, що політична культура студентів ДНУ не залежить від рідної мови спілкування або країни походження батьків.

Ключові слова: політична культура; політична свідомість; політична поведінка; політична активність; демократичність; громадянське суспільство.

The political culture of students youth of O. Honchar' DNU

G.G. UDZHMAZHURIDZE

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university, Dnepropetrovsk, Ukraine

Abstract

The article is devoted to investigation of political culture of O. Honchar DNU's students. The author uses the basic theoretical principles of the concept of political culture in the construction of methodical and methodological model of studies of students' political culture. The author taking into account the features of the transitional nature of Ukrainian society. The political culture is defined as a system of individuals internalized knowledge, experiences and assessments to political sphere. The history of the concept of political culture starts in the 50s years of XX century, as an attempt to justify a pattern of behavior of individuals in the political sphere. Based on the transitional nature of Ukrainian society the article proposes to use a methodical and methodological achievements of the Institute of sociology of NAS of Ukraine. The author gives a typology of political culture which is based on the using of scales of democracy/totalitarianism, activity/passivity of the individuals. The four types of political culture of students are given by the author. Given model of typology of political culture allows to consider the presence of a behavioral element associated with the conscious participation of citizens in political life of society. To conduct the study, the author used the method of questionnaire to collect empirical material. The author has made changes and additions to the standardized questions that were used in the research project «European social survey» in 2012 and «Ukrainian society» in 2014. The conducted empirical survey found that 87,3% of the students of DNU have the passive democratic political culture. The study revealed the presence of high protest potential among students of DNU. According to the survey the vast majority of students of DNU did not take neither passive nor active participation in «Revolution of Dignity»; also it is tracked the absolute predominance of democratic political orientations among the DNU's students. It is revealed the influence of such factors on the formation of political culture of students as: education of parents, a certain belief, material status of the family. However, it is found out that the political culture of students of DNU is not depend on the native language of communication, or the country of origin of their parents.

Keywords: political culture; political consciousness; political behavior; political activism; democratic; civil society

Политическая культура студенческой молодежи ДНУ ИМ. О. Гончара

Г.Г. УДЖМАДЖУРИДЗЕ

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, г.Днепропетровск, Украина

Авторское резюме

Статья посвящена исследованию политической культуры студентов ДНУ им. О. Гончара. Автор использует основные теоретические положения концепта политической культуры в построении методико-методологической модели исследования политической культуры студенческой молодежи. Учитываются особенности переходного характера украинского общества. Политическая культура определяется как

© Г.Г. Уджмаджуридзе, 2016

система інтеріоризованих знань, ощущень, оценок индивидов к -политическому. Типологизация политической культуры осуществляется на основе использования шкал: демократия / тоталитаризм, активность / пассивность. Выделяются четыре типа политической культуры студенческой молодежи. Проведенное эмпирическое исследование зафиксировало, что 87,3% студентов ДНУ относятся к пассивно-демократической политической культуре. Выявлено влияние следующих факторов на формирование политической культуры студентов ДНУ: уровень образования родителей, определенное верование, материальное положение семьи. Однако выяснено, что политическая культура студентов ДНУ не зависит от родного языка общения или страны происхождения родителей.

Ключевые слова: политическая культура; политическое сознание; политическое поведение; политическая активность; демократичность; гражданское общество

Постановка проблеми. Політична культура є багатограним міждисциплінарним концептом вивчення для багатьох соціальних наук. Цей концепт виник у 50-ті роки ХХ століття, як спроба пояснити і узагальнити патерни поведінки людей та цілих соціальних груп у політичній сфері. З того часу він набув значної популярності як серед учених, так і серед засобів масової інформації. Високий рівень політичної культури неподільно асоціюється, в масовій свідомості, із розвитком демократичних інституцій; домінуванням ліберально-ринкових цінностей; успішним функціонуванням владної системи стримувань і противаг; взаємною повагою громадян до Конституційних свобод, прав і можливостей; впливом добровільних об'єднань на політичну сферу; й, зрештою, соціальною справедливістю. «Саме в рамках політичної культури задається вектор напрямку політичних процесів, відбувається оцінка їх значимості, а також інституціоналізується політична поведінка громадян» [1, с. 64]. Врешті можна сказати, що високий рівень політичної культури нерозривно пов'язується із функціонуванням громадянського суспільства.

Проте високий рівень політичної культури це не те, що існує «пасивно», само-по-собі – будь-яку «високу культуру» треба виховувати. Сьогоднішнє молоде покоління має особливий статус в українській соціальній структурі. Як і будь-яке нове покоління воно має свої особливості та риси, однак важливо розуміти, що ця молодь зростала вже в нових умовах – її дорослішання припадає на період із середини 90-х років. Батьки цих молодих людей, здебільшого, народжувались вже у середині 70-х років, вони більш пристосовані до демократично-ринкових умов функціонування суспільства. Тому нове покоління вже знайоме із основними механізмами та перевагами як демократичного політичного устрою, так і ринкової економіки. Проте, як ми вже зазначали, пасивне існування цих цінностей не приведе до побудови громадянського суспільства. Високу політичну культуру треба виховувати через суспільні інститути соціалізації.

Аналіз досліджень і публікацій. Політична культура є дійсно міждисциплінарним концептом дослідження, нею займаються філософія, психологія, політологія, соціологія. В україн-

ському соціологічному науковому дискурсі політичну культуру досліджують: Д. Виставкіна, Е. Головаха, І. Ігнатюшко, І. Колодій, М. Колоколова, О. Куценко, О. Лисенко, І. Майстренко, В. Пасісниченко, О. Стегній, М. Щербак.

Метою дослідження є аналіз політичної культури студентської молоді Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара; завданнями статті є виявлення поточного рівня розвитку політичної культури студентів ДНУ, визначення основних детермінант у формуванні цієї культури та встановлення теперішнього відношення студентської молоді до політичного взагалі.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне обґрунтування та емпіричні дослідження політичної культури починаються з 50-х років ХХ століття. Проте в якості інтелектуальної предтечі ми можемо виділити М. Вебера із його дослідженням впливу релігійної течії на капіталістичні відносини в країні. Методологічним орієнтиром майбутніх дослідників політичної культури став структурний функціоналізм Т. Парсонса, який пояснював культуру як систему «усталених цінностей та норм, що відображають сутність конкретних груп» [3, с. 41].

Перше науково-популярне дослідження політичної культури зробив у 1956 році у своїй статті «Порівняльні політичні системи» Г. Алмонд. Це була одна з перших спроб описати феномен політичної культури використовуючи структурний підхід. Остаточного наукового визнання концепт політичної культури набув у 1963 році завдяки спільній, багато в чому епохальній, праці Г. Алмонда та С. Верби «Громадянська культура – політичні установки та демократія у П'яти націях». У цій роботі автори запропонували свій політико-культурний підхід, який висвітлював залежність культурних кодів індивідів та патернів їх політичної поведінки. Політичну культуру автори визначали як політичну систему інтеріоризовану в знаннях, відчуттях, оцінках індивідів та суспільства в цілому. Головними компонентами слугують політичні орієнтації, які містять установки щодо сприйняття політичної системи та власної ролі (позиції) у цій системі.

Подальші дослідження політичної культури привели до появи двох основних підходів до вивчення цього феномена, його предметної суті

та основних елементів. Перший, так званий психологічний підхід, предметно пов'язаний із першими дослідженнями політичної культури, він обмежує об'єкт вивчення виключно суб'єктивними компонентами – сукупністю установок соціальних суб'єктів щодо певної політичної системи. Другий більш широкий, він включає в політичну культуру також особливості політичної поведінки людей. В рамках другого підходу структура політичної культури включає також поведінковий елемент, пов'язаний із свідомою участю громадян в політичному житті країни, проявом політичної активності, членством у партійних та громадських організаціях, готовністю брати участь у різного роду акціях та мітингах. Як бачимо основні відмінності даних підходів полягають у розумінні того, які саме явища політичного життя повинні включатися в концепт політичної культури.

Політична культура українського суспільства характеризується наявністю установок, орієнтацій та елементів ще радянської політичної культури; це є можливим, тому що за темпоральними та якісними характеристиками українське суспільство все ще є перехідним: «У політичній культурі перехідних суспільств зберігаються установки індивідів на прихильність тоталітарній культурі» [11, с. 154]. Такий феномен характерний для всіх посткомуністичних суспільств, тут доречно привести наступну цитату: «У своєму провокаційному «календарі» посткомуністичних змін Ральф Дарендорф визначив 6 місяців для формування репрезентативної демократії, 6 років для становлення ринкової економіки і 6 десятиліть – для громадянського суспільства» [2, с. 80].

Виходячи з «перехідності» українського суспільства, для адекватного дослідження політичної культури Інститутом соціології НАН України була розроблена спеціальна методика дослідження типів політичної культури. В рамках цієї методики під політичною культурою розуміється сукупність стійких форм політичної свідомості і поведінки людей, які визначають особливості функціонування різних суб'єктів політичного процесу в рамках певної політичної системи. Під стійкими формами політичної свідомості маються на увазі політичні орієнтації, установки, переконання. А стійкі форми політичної поведінки – це вироблені в процесі політичної діяльності типові поведінкові реакції і стереотипи (напр., стійкі форми участі в тих чи інших політичних організаціях, акціях, кампаніях).

Методологічним орієнтиром дослідження типів політичної культури в українській соціології служить запропонована Е. Головахою двошкальна модель: демократія/тоталітаризм, активність/пасивність. Перша шкала, відповідно, відображає політичні орієнтації

індивідів – дихотомічно розділених на «демократичні» і «тоталітарні» (чи недемократичні); друга – типову політичну поведінку індивідів, їхні політичні практики (готовність і реальну участь у політичному житті суспільства). Така модель типологізації політичної культури дозволяє врахувати наявність поведінкового елемента, пов'язаного із свідомою участю громадян в політичному житті суспільства. При цьому вихідним моментом у визначенні типів політичної культури є перехідний характер українського суспільства.

Відповідно використання методико-методологічних положень запропонованої Інститутом соціології моделі дозволяє виділити чотири типи політичної культури, притаманної українському суспільству [11, с. 156; 7, с. 29-30]:

1) активно-недемократична політична культура – характерна для індивідів із негативним ставленням до демократії, її цінностей, рис; її представники втілюють або готові втілювати відповідні практики проти демократичного устрою;

2) пасивно-недемократична політична культура – характерна для індивідів із негативним ставленням до демократії, її цінностей, рис; її представники неготові втілювати відповідні практики проти демократичного устрою;

3) пасивно-демократична політична культура – характерна для індивідів із позитивним ставленням до демократії, її цінностей, рис; проте її представники неготові втілювати відповідні практики для підтримки і відтворення даного режиму;

4) активно-демократична політична культура – характерна для індивідів із позитивним ставленням до демократії, її цінностей, рис; її представники втілюють або готові втілювати відповідні практики для підтримки і відтворення даного режиму.

Виходячи з положень цієї моделі була розроблена спеціальна анкета питань, для визначення типів політичної культури студентської молоді Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. Методом збору даних було обрано анкетування¹.

Питання в анкеті склалися на основі стандартизованих питань, що застосовувалися в проектах досліджень «Європейське соціальне дослідження» 2012 року та «Українське суспільство» 2014 року. При цьому авторський колектив вніс зміни і доповнення до переліку питань, які стосуються визначення типів політичної культури респондентів. Усього респондентам було задано 58 питань: 18 з яких стосуються визначення рівня політичної активності/пасивності; 15 – політичних орієнтацій на демократію/недемократію; 25 – слугують робочим інструментом для виявлення кореляційних зв'язків та детермінант між типами політичної культури і соціально-демографіч-

ними, економічними, культурними, ідентифікаційними характеристиками респондентів.

Одним з найважливіших показників при дослідженні політичної культури конкретного суспільства є рівень зацікавленості респондентів у політичному житті. Цей, вже традиційний, показник ми вимірювали за п'ятибальною шкалою і отримали наступні результати:

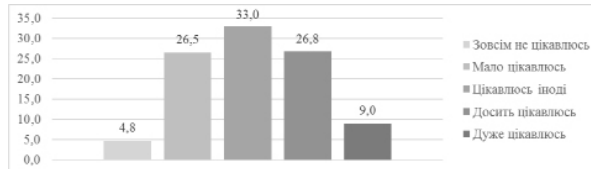

Рис. 1 - Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Наскільки Ви цікавитесь політикою та політичним життям в країні?», % (n=400)

Як бачимо, результати розподілу відповідей по шкалі цікавості студентами ДНУ політикою та політичним життям лежать, здебільшого, в середніх рангах відповідей, що підтверджується середнім значенням шкали у 3,09.

Важливим елементом у дослідженні політичної культури є виявлення рівня партійної ідентифікації студентів ДНУ:

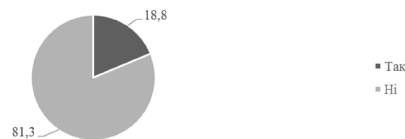

Рис. 2 - Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Чи є в Україні така політична партія (блок), яка близька Вам за ідеологічними та програмними цілями, та яку Ви можете назвати своєю?», % (n=400)

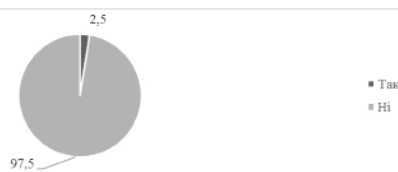

Рис. 3 - Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Чи є Ви членом якої-небудь політичної партії?», % (n=400)

Як бачимо, 18,8% опитаних мають визначену партійно-ідеологічну ідентичність і тільки 2,5% опитаних є членами політичних партій.

Це лише підтверджує погляд про те, що офіційні дані політичних партій про велику кількість студентів серед офіційно зареєстрованих членів суттєво перебільшуються [8, с. 51]. Можна навіть казати, що для студентів ДНУ нехарактерна така політична практика, як

членство у політичній партії.

Схожим чином було поставлено запитання й про громадську активність студентів. Ми виходимо з положення, що висока доля участі у громадських та волонтерських об'єднаннях, добровольчих рухах є ознакою становлення громадянського суспільства [4]:

Рис. 4 - Розподіл відповідей респондентів

на запитання: «Чи є Ви членом якогось добровольчого об'єднання (громадської організації, волонтерського руху)?», % (n=400)

Як бачимо, 13,5% студентів ДНУ є членами певних добровольчих об'єднань і цей показник є досить великим у порівнянні із загальнонаціональним результатом² у 1,1% [10].

Наступне запитання має на меті позначити можливий потенціал протестних настроїв студентської молоді ДНУ у разі обмеження їхніх законних прав та свобод, воно мало наступні результати:

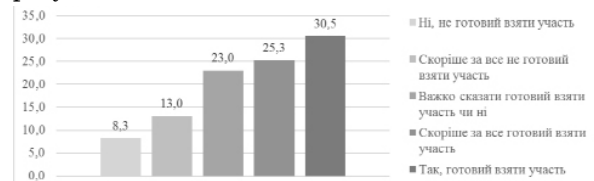

Рис. 5 - Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Якби уряд України ухвалив рішення, яке утискує Ваші законні права та інтереси, чи готові Ви взяти участь у певних діях, спрямованих проти цього рішення?», % (n=400)

Як бачимо, протестний потенціал студентської молоді є досить високим, виходячи із ціннісного фону цього питання – респонденти готові захищати свої права та інтереси перед владою. Середній показник отриманої шкали сягає 3,57.

Не могли ми не звернути увагу, у даному дослідженні, на революційні події 2013-2014 років. Участь громадян у подіях тих років, на наш погляд, є безперечним проявом орієнтацій щодо зацікавленості політикою та політичною активністю загалом. Однак, далеко не всі студенти ДНУ мали можливість безпосередньо брати участь у тих подіях через вікові обмеження, тому тут нас цікавить факт прямої чи опосередкованої участі респондентів у тих подіях. Безпосередню, пряму участь ми позначили як «активну», а опосередковану як «пасивну»:

Рис. 6 - Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Чи брали Ви активну участь (власна присутність, участь у зіткненнях та заворушеннях) у підтримці революційних подій 2013-2014 років (Революції гідності)?»; «Чи брали Ви пасивну участь (переконавання родини та друзів, підтримка в мережі Інтернет, матеріальна допомога активістам) у підтримці революційних подій 2013-2014 років (Революції гідності)?», % (n=400)

Згідно з результатами опитування абсолютна більшість студентів ДНУ не брала ані пасивну ані активну участь у тих подіях.

Наступний блок питань торкається активістських характеристик політичної культури студентів ДНУ, які мають вираження у різноманітних політичних практиках. Саме цей блок питань найбільше визначає активну (спів) діяльність респондентів у політичній сфері чи їхнє пасивне спостереження за політичним життям в країні. Питання у цьому блоці умовно можна поділити на дві групи: конвенціональні та неконвенціональні політичні практики. Перші передбачають участь індивідів у межах «правил гри» – легалізованих та звичних способах комунікації громадян із владою, політичними структурами і політичною системою загалом; другі ж навпаки – позначають активне втручання індивідів у владу та її рішенням, реалізацію практик за межами «правил гри», схильністю до участі у «несхвальній» поведінці. Хоча респондентам не надавалася можливість проранжувати свої відповіді – друга група запитань у цьому блоці завжди складає меншу кількість відповідей, ніж у першому, навіть у демократично-розвинутих, громадянських суспільствах Європейського Союзу [5]:

Табл. 1

Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Чи доводилося Вам за останній рік робити що-небудь із зазначеного нижче?», % (n=304)

Переконувати друзів, близьких, знайомих у правоті своїх політичних поглядів?	17,0
Підтримувати онлайн-петиції, що адресовані владним структурам?	16,7
Не купувати певні товари з політичних міркувань?	13,1
Збирати підписи або самому підписувати колективні звернення, петиції?	10,6
Працювати в громадянській або волонтерській організації?	8,9
Носити політичну атрибутику (значки, стрічки, прапорці тощо) або розповсюджувати агітаційні матеріали?	7,7

Працювати у політичній партії або у русі?	5,9
Брати участь у мітингах, демонстраціях чи страйках?	5,9
Звертатися до політиків, представників уряду чи місцевої влади?	4,6
Брати участь у бойкоті (відмовлялися виконувати рішення органів влади)?	3,0
Пікетувати державні установи?	2,3
Брати участь у захопленні будівель державних установ?	1,6
Блокувати шляхи сполучення (дороги, траси)?	1,4
Інше	1,1

Найбільш популярними формами політичної участі студентів ДНУ є: переконавання друзів, близьких та знайомих у правоті своїх політичних поглядів – в цілому така практика найбільш часто зустрічається у вжитку в українському суспільстві [10]; на другому місці – підтримка онлайн-петицій, що говорить про активне використання студентами засобів мережі Інтернет; на третьому місці – свідоме бойкотування певних товарів через конфлікти на (гео)політичній основі (ще 10 років тому така практика була зовсім не притаманна українському суспільству, сьогодні ж вона є однією з найпоширеніших [9]); на четвертому місці – підтримка традиційних колективних заяв, петицій; на п'ятому місці респонденти поставили роботу у громадянських організаціях (абсолютна частота у 89 чол. більша, ніж на запитання про членство у подібній організації³ – 54 чол., отож можна казати, що студенти стануть допомагати таким організаціям при цьому не вступаючи до них); наступні дві форми пов'язані із працею у політичній партії, як і в минулому випадку абсолютна більшість респондентів працює на партії не маючи до них формального відношення, окрім цього співставлення відповідей на ці два запитання дозволяє зрозуміти, що абсолютна більшість студентів ДНУ не вважають агітаційну роботу працею на партії, скоріше як певний підробіток; наступна форма є вже неконвенціональною практикою політичної участі – свою участь у мітингах, демонстраціях, страйках помітили 5,9% опитаних, цей факт є досить цікавим, бо одразу за цією формою йде знову конвенціональна практика (звернення до політиків, представників уряду чи місцевої влади). Це свідчить про те, що студентам ДНУ легше прийти на мітинг чи демонстрацію, аніж вступити у контакт із представниками державних і владних структур, ми вважаємо, що це відголоски протестного потенціалу студентської молоді і це підтверджують результати співставлення цього питання із тим, що встановлює цей потенціал: 47,5% (28 чол.) тих респондентів, хто відмітив цю форму

політичної практики безперечно готові взяти участь у діях спрямованих проти обмеження своїх прав з боку уряду. Наступні показники лежать вже поза рівнем статистичного відхилення. Традиційно, до показників політичної активності входить факт участі громадян у виборах (електоральна активність):

Рис. 7 - Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Чи брали Ви участь в голосуванні на останніх виборах до Верховної Ради України?», % (n=400)

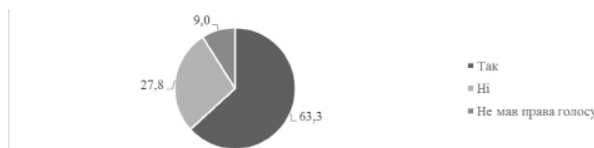

Рис. 8 - Розподіл відповідей респондентів на питання: «Чи брали Ви участь в голосуванні на останніх виборах місцевих органів влади?», % (n=400)

Із наведених вище гістограм ми бачимо, що відсоток студентів, які брали участь у місцевих виборах 2015 року, збільшився порівняно із відсотком тих, хто брав участь у парламентських виборах 2015 року; сталося це, перш за все, за рахунок тих студентів, які досягли 18-річного віку і отримали право голосу, а також за рахунок тих, хто не голосував на минулих парламентських виборах.

Наступним завданням нашого дослідження є виявлення демократичних орієнтацій респондентів, цьому присвячені наступні запитання:

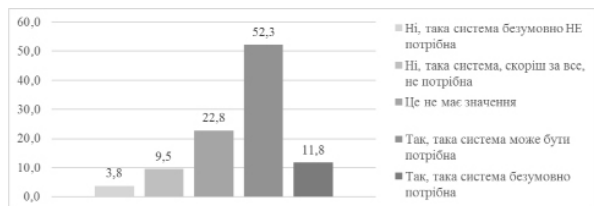

Рис. 9 - Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Як Ви вважаєте чи потрібно, щоб в Україні діяла така система влади, коли б уряд був підзвітний Верховній Раді та Президенту України, а будь-яке рішення Верховної Ради або Президента могло б бути скасоване Конституційним судом України?», % (n=400)

Дане питання дозволяє визначити компетентність студентів ДНУ щодо демократії, як специфічного політичного устрою. Демократія сьогодні це не тільки форма здійснення влади або ж певних принципів, правил і норм у її

здійсненні – ці риси вже добре відомі і, що називається, на слуху. Демократія сьогодні це ще система так званих стримувань і противаг – система, яка дозволяє забезпечити законність і поміркованість у здійсненні влади. Виходячи з цього положення і було сформовано дане питання, воно може слугувати певним індикатором (неявним для респондентів) у визначенні компетентності студентів ДНУ щодо розуміння демократії. Середнє значення отриманої шкали дорівнює 3,59.

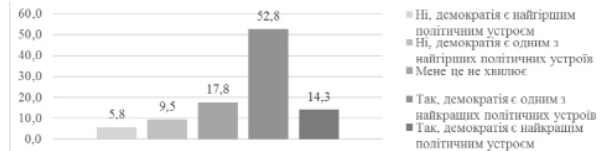

Рис. 10 - Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Чи є демократія, на Вашу думку, найкращим політичним устроєм сучасності?», % (n=400)

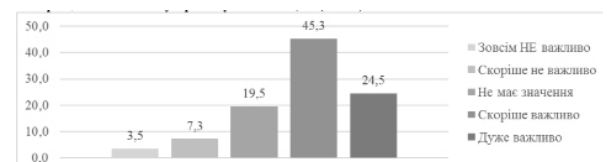

Рис. 11 - Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Наскільки важливо для Вас жити в країні з демократичним устроєм?», % (n=400)

Наступні два запитання (див. рис. 10, 11) визначають оціночні судження респондентів щодо демократії взагалі та щодо необхідності функціонування такого устрою в Україні. Як бачимо, студенти ДНУ не так високо оцінюють демократію, як бажають, щоб подібна система функціонувала в Україні. Середнє значення першої шкали 3,60; другої – 3,80 відповідно.

Далі респондентам було запропоновано за п'ятибальною шкалою оцінити ряд тверджень, які стосуються основних норм та ціннісних ознак демократичного політичного устрою (див. табл. 2). Оцінка 5 за цією шкалою говорить про схильність респондента до демократичної політичної культури, оцінка 1 – до недемократичної політичної культури. З аналізу отриманих результатів ми бачимо, що найнижчу середню оцінку отримали судження про необхідність участі громадян у діяльності політичних партій (3,70), про можливість опозиційним партіям вільно критикувати владу (3,80), про необхідність громадянам брати участь у діяльності громадських організацій (3,94) і про можливість засобам масової інформації вільно критикувати владу (3,96). Всі інші судження, в цілому, були дуже високо оцінені респондентами, що говорить про абсолютне переважання демократичних політичних

Табл. 2

Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Наскільки важливим для Вас є те:», % (n=400)

Питання	Зовсім неважливо	Скоріше неважливо	Не має значення	Скоріше важливо	Життєва важливо	Середнє значення
щоб була можливість висловлювати думки з політичних та інших питань, не побоюючись за особисту свободу?	1,8	3,0	6,0	49,8	39,5	4,22
щоб громадяни брали участь у діяльності політичних партій?	6,0	4,0	23,3	47,5	19,3	3,70
щоб громадяни могли брати участь у діяльності громадських організацій?	3,3	3,3	14,2	54,8	24,5	3,94
щоб національні вибори проводились вільно та чесно?	1,3	0,5	4,8	21,0	72,3	4,63
щоб різні політичні партії пропонували виборцям посправжньому різні програми?	4,0	2,3	18,3	38,5	37,0	4,02
щоб опозиційні партії могли вільно критикувати владу?	4,5	4,3	27,8	34,0	29,5	3,80
щоб засоби масової інформації могли вільно критикувати владу?	4,8	4,8	18,3	34,5	37,8	3,96
щоб захищались права меншин?	6,0	2,5	14,0	37,0	40,5	4,04
щоб громадяни країни мали остаточне слово у вирішенні найважливіших політичних питань шляхом прямого голосування на референдумах?	4,5	5,0	10,3	39,0	41,3	4,08
щоб суди могли зупинити дії влади, якщо вона перевищує свої повноваження?	2,5	3,3	6,0	34,3	54,0	4,34
щоб правлячі партії втрачали підтримку виборців на виборах, якщо погано виконують свою роботу?	2,8	2,0	10,8	37,5	47,0	4,24
щоб влада пояснювала свої рішення виборцям?	3,0	1,5	5,0	38,5	52,0	4,35

орієнтацій серед студентської молоді ДНУ ім. О. Гончара. На цьому основний блок питань щодо визначення політичної культури студентів ДНУ закінчується. Подальший аналіз пов'язаний із побудовою емпіричної типології отриманих результатів на базі чотиритипової моделі політичної культури. Для цього на основі факторного аналізу 18 суджень про політичну активність/пасивність індивідів та 15 суджень про демократичність/недемократичність їхніх політичних переконань були виведені однофакторні рішення⁵: 6 рішень для першої шкали (пояснюють більше 58% дисперсії) та 3 рішення для другої шкали (пояснюють більше 56% дисперсії).

На наступному етапі отримані факторні рішення були застосовані у кластерному аналізі за методом k-середніх. Було побудовано чотири

кластери, які відповідають закладеній теоретико-методологічній моделі типологізації політичної культури українського суспільства. Результати кластеризації мають наступний вигляд:

Табл. 3

Емпіричні типи політичної культури студентської молоді ДНУ ім. О. Гончара за змішаною шкалою активність-пасивність та демократичність-недемократичність (n=400)

Політична культура		
	Частота	Відсотки
Пасивно-демократична	349	87,3
Активно-недемократична	10	2,5
Пасивно-недемократична	26	6,5
Активно-демократична	15	3,8

Необхідним напрямком подальшого вирішення поставленої мети, ми вважаємо встановлення кореляційних зв'язків між типом політичної культури та певними життєвими характеристиками студентів ДНУ.

У так званій «паспортній» частині анкети ми поставили ряд запитань для виявлення таких зв'язків. Слід зазначити, що ми навмисне ставили деякі питання про особистісне становище та життєві характеристики батьків студента, а не самого студента – ми виходили із положення про те, що патерні політичних орієнтацій та політичної поведінки (та й політична культура загалом) батьків будуть притаманні самому студенту через їх передачу на етапі первинної соціалізації індивіда.

Так, як особистісні переконання та диспозиції індивіда завершують формуватися після закінчення етапу вторинної соціалізації, а більшість життєвих характеристик лише починають формуватися (напр. положення в соціальному просторі, членство в соціальних групах, приналежність до певного класу, рівень та структура доходів, навіть рівень освіти) – то такі характеристики батьків все це мають значну роль у детермінації політичної культури студента.

Табл. 4

Співставлення відповідей респондентів на запитання: «Чи вважаєте Ви себе віруючою людиною?» із типом політичної культури (n=400)

Політична культура	Чи вважаєте ви себе віруючою людиною?		
	Так	Ні	
пасивно-демократична	Частота	184	165
	Відсоток	53	47

активно-недемократична	Частота	3	7
	Відсоток	30	70
пасивно-недемократична	Частота	11	15
	Відсоток	42	58
активно-демократична	Частота	11	4
	Відсоток	73	27

Співставлення типу політичної культури із питанням про певне вірування (див. табл. 4) демонструє цікаві, майже дзеркально-протилежні результати у студентів із пасивно-демократичною/пасивно-недемократичною та активно-недемократичною/активно-демократичною політичною культурою. Із наведеної вище таблиці ми можемо узагальнити таку тезу: певне вірування сприяє демократичній направленості політичних орієнтацій індивіда.

Співставлення типу політичної культури із сімейним матеріальним становищем (див. табл. 5) не дає чіткого розуміння кореляційного зв'язку між матеріально-економічним становищем сім'ї респондента та притаманним йому типом політичної культури. Проте, якщо приділити увагу активно-недемократичному та активно-демократичному типам ми можемо виділити наступний взаємозв'язок: високе матеріальне становище сім'ї позитивно впливає на політичну активність респондента.

Якщо проаналізувати дані по кожному типу політичної культури, спираючись на рівень освіти батьків, ми можемо виділити певну загальну тенденцію: більш високий рівень освіти батьків сприяє демократичним політичним орієнтаціям. Помітити це можна порівнюючи розподіл рангів рівня освіти між активно-недемократичною/пасивно-недемократичною та

Табл. 5

Співставлення відповідей респондентів на запитання: «Як Ви могли б охарактеризувати стан Вашого сімейного матеріального становища на сьогодні?» із типом політичної культури (n=400)

Політична культура		Стан сімейного матеріального становища				
		Живемо комфортно, задовольняємо усі наші потреби	Живемо досить комфортно, задовольняємо основні наші потреби	Відчуваємо певні складнощі у задоволенні наших потреб	Відчуваємо серйозні матеріальні труднощі у задоволенні наших потреб	Важко відповісти
пасивно-демократична	Частота	58	144	109	21	17
	Відсоток	17	41	31	6	5
активно-недемократична	Частота	2	3	2	1	2
	Відсоток	20	30	20	10	20
пасивно-недемократична	Частота	5	11	5	4	1
	Відсоток	19	42	19	15	4
активно-демократична	Частота	5	3	6	0	1
	Відсоток	33	20	40	0	7

Табл. 6

Співставлення відповідей респондентів на запитання: «Який рівень освіти отримали Ваші батьки (батько; Мати)?» із типом політичної культури (n=400)

Політична культура			Який рівень освіти отримали Ваші батьки?						
			Початкова освіта	Неповна середня освіта	Повна середня освіта	Середня спеціальна (технікум, училище, коледж)	Неповна вища освіта	Повна вища освіта	Важко відповісти
пасивно-демократична	Батько	Частота	1	5	21	129	16	167	10
		Відсоток	0,3	1,4	6,0	37,0	4,6	47,9	2,9
	Мати	Частота	1	1	19	89	33	201	5
		Відсоток	0,3	0,3	5,4	25,5	9,5	57,6	1,4
активно-недемократична	Батько	Частота	0	0	4	1	0	5	0
		Відсоток	0,0	0,0	40,0	10,0	0,0	50,0	0,0
	Мати	Частота	0	0	2	1	2	4	1
		Відсоток	0,0	0,0	20,0	10,0	20,0	40,0	10,0
пасивно-недемократична	Батько	Частота	0	2	0	12	1	11	0
		Відсоток	0,0	7,7	0,0	46,2	3,8	42,3	0,0
	Мати	Частота	0	0	2	10	3	11	0
		Відсоток	0,0	0,0	7,7	38,5	11,5	42,3	0,0
активно-демократична	Батько	Частота	0	0	1	1	4	8	1
		Відсоток	0,0	0,0	6,7	6,7	26,7	53,3	6,7
	Мати	Частота	1	0	1	2	0	8	3
		Відсоток	6,7	0,0	6,7	13,3	0,0	53,3	20,0

пасивно-демократичною/активно-демократичною політичними культурами. В усіх демократичних культурах питома вага батьків із закінченою і незакінченою вищою освітою більша ніж у недемократичних культурах, де більша питома вага середньої та середньо-спеціальної освіти.

Не можна також не зазначити, що проведення співставлення типів політичної культури із країною походження батьків, мовою спілкування вдома (рідною мовою) не надало значимих кореляційних результатів. Отож політична культура студентів ДНУ ім. О. Гончара не залежить від мови спілкування або країни походження батька чи матері.

Висновки. Проведене емпіричне дослідження політичної культури студентів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара із використанням запропонованої Інститутом соціології НАН України методико-методологічної моделі типологізації дозволило нам зробити як узагальнені спостереження щодо особливостей становлення та функціонування політичних орієнтацій та

поведінки студентів, так і навести актуальні показники стану відношення та взаємодії студентів у політичній сфері нашого суспільства. Так, завдяки проведеній кластеризації отриманих емпіричних даних, ми з'ясували, що абсолютна більшість студентів ДНУ – 87,3% відносяться до пасивно-демократичної політичної культури. Був зафіксований вплив наступних факторів на формування політичної культури студентів: більш високий рівень освіти батьків та певне вірування сприяє демократичним політичним орієнтаціям студентів; високе матеріальне становище сім'ї сприяє політичній активності. При цьому виявлено, що політична культура студентів ДНУ (демократичність поглядів та активістське відношення) не залежить від рідної мови спілкування або країни походження батька чи матері.

Окрім цього, результати дослідження показали, що студенти ДНУ проявляють середню цікавість до політики та українського політикуму; майже одна п'ята частина студентського колективу (18,8%) має визначену партійно-ідеологічну ідентичність, при цьому студенти не

схильні бути формальними членами будь-яких політичних партій чи навіть добровольчих об'єднань – вони можуть їм допомагати, ідентифікувати себе з такими групами, проте не хочуть бути їх формальними членами і не вважають таку практику необхідною. Зафіксувало наше дослідження й присутній протестний потенціал серед студентської молоді ДНУ, проте його значення сьогодні навіть менше ніж у 2007 році [6]. Слід також відмітити, що студенти ДНУ більш серйозно ставляться до місцевих виборів ніж до парламентських.

Не позбавлене дане дослідження низки недоліків, серед таких ми можемо назвати не-

достатню кількість виділених кореляційних зв'язків та детермінант.

Подальше застосування результатів даного дослідження ми вбачаємо у можливості виконання даної методики, як стандарту щодо дослідження політичної культури в інших ВНЗ міста чи регіону. При цьому анкета стандартизованих питань потребує доробки в частині забезпечення рівноваги шкал політичної активності/пасивності-демократичності/недемократичності; окрім цього можуть бути впроваджені додаткові питання, які дозволять виділити більш системні групи детермінант на тип політичної культури.

ПРИМІТКИ:

¹ Дослідження тривало у період з 24.02.2016 по 04.03.2016; в якості об'єкта дослідження були обрані студенти ДНУ денної форми навчання; розмір генеральної сукупності становить 9970 осіб. Всього було опитано 400 студентів II і IV курсів 10 факультетів університету. Вибірка є репрезентативною, багатошаровою, з квотуванням на останньому щаблі одиниць спостереження. При довірчій ймовірності в 90% статистичне відхилення результатів опитування від генеральної сукупності лежить у межах 4% по кожній зі спеціальностей.

² 2014 року

³ Чи є Ви членом якогось добровольчого об'єднання (громадської організації, волонтерського руху)?

⁴ Якби уряд України ухвалив рішення, яке утискує Ваші законні права та інтереси, чи готові Ви взяти участь у певних діях, спрямованих проти цього рішення?

⁵ Застосовувався метод головних компонент та обертання за методом Varimax. До аналізу бралися лише ті фактори, власне значення яких перевищувало 1.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Выставкина Д. О. Политическая культура в молодежной среде Украины [Текст] / Д. О. Выставкина // Вісник Одеського національного університету. – 2012. – Т. 17, Вип. 2. – С. 64-71.
2. Куценко О. Д. Спадщина державного соціалізму в політичній культурі українського суспільства [Текст] / О. Д. Куценко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2012. – № 993, вип. 29. – С. 79-88.
3. Пасісниченко В. Л. Від «громадянської культури» до «соціального капіталу» і далі: концептуальні лабіринти дослідження «політичної культури» [Текст] / В. Л. Пасісниченко // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – 2008. – Вип. 14. – С. 41-45.
4. Резнік О. Громадянські практики в перехідному суспільстві: чинники, суб'єкти, способи реалізації [Текст] / О. Резнік. – К.: ІС НАНУ, 2011. – 336 с.
5. Резнік О. С. Чинники громадсько-політичних практик в європейських країнах [Текст] / О. С. Резнік // Український соціум. – 2013. – № 1. – С. 88-99.
6. Ставлення студентської молоді до політики та політичних подій в сучасному українському суспільстві [Текст] / В. Г. Городяненко, О. В. Гілюн, В. В. Ніколенко. – Д.: ДНУ, 2009. – 46 с.
7. Стегній О. Г. Соціологічні підходи до вивчення типів політичної культури [Текст] / О. Г. Стегній // Український соціум. – 2015. – № 2. – С. 26-35.
8. Стегній О. Г. Типи політичної культури регіональних спільнот України [Текст] / О. Г. Стегній // Вісник Львівського університету: Серія соціологічна. – 2008. – Вип. 2. – С. 32-57.
9. Українське суспільство 1992-2006. Соціологічний моніторинг [Текст] / За ред. д.е.н. В. М. Ворони, д.соц.н. М. О. Шульги. – К.: ІС НАНУ, 2006. – 578 с.
10. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін [Текст] / За ред. д.еко.н. В. М. Ворона, д.соціол.н. М. О. Шульга. – К.: Інститут соціології НАН України, 2014. – 650 с.
11. Щербак М. Соціально-класові характеристики політичної культури в Україні: опыт применения социологического теста «Типы политической культуры» [Текст] / М. Щербак // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 153-160.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2016

REFERENCES:

1. Vystavkina, D.O., 2012. Politicheskaja kul'tura v molodezhnoj srede Ukrainy [Political culture among the youth of Ukraine]. Visnik Odes'kogo nacional'nogo universitetu 17, 2, 64-71 (in Russian).
2. Kucenko, O.D., 2012. Spadshhyna derzhavnogo socializmu v politychnij kul'turi ukrai'ns'kogo suspil'stva [The legacy of state socialism in the political culture of Ukrainian society]. Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo universytetu imeni V. N. Karazina 993 (29), 79-88 (in Ukrainian).

3. Pasisnychenko, V.L., 2008. Vid «gromadjans'koi' kul'tury» do «social'nogo kapitalu» i dali: konceptual'ni labirynty doslidzhennja «politychnoi' kul'tury» [From «civic culture» to «social capital» and further: conceptual labyrinths of the study of «political culture»]. Metodologija, teorija ta praktyka sociologichnogo analizu suchasnogo suspil'stva 14, 41-45 (in Ukrainian).
4. Reznik, O., 2011. Gromadjans'ki praktyky v perehidnomu suspil'stvi: chynnyky, sub'jekty, sposoby realizacii' [Civil practice in a transitional society: factors, actors, methods of implementation]. IS NANU, Kyiv (in Ukrainian).
5. Reznik, O. S., 2013. Chynnyky gromads'ko-politychnyh praktyk v jevropejs'kyh kraj'nah [The factors of socio-political practices in European countries]. Ukrai'ns'kyj socium 1, 88-99 (in Ukrainian).
6. Gorodjanenko, V. G., Giljun, O. V., Nikolenko, V. V., 2009. Stavlennja students'koi' molodi do polityky ta politychnyh podij v suchasnomu ukrai'ns'komu suspil'stvi [The relationship of students to politics and political events in contemporary Ukrainian society]. DNU, Dnepropetrovsk (in Ukrainian).
7. Stegnij, O. G., 2015. Sociologichni pidhody do vyvchennja typiv politychnoi' kul'tury [Sociological approaches to the study of types of political culture]. Ukrai'ns'kyj socium 2, 26-35 (in Ukrainian).
8. Stegnij, O. G., 2008. Typy politychnoi' kul'tury regional'nyh spil'not Ukrai'ny [Types of political culture in regional communities of Ukraine]. Visnyk L'vivs'kogo universytetu: Serija sociologichna 2, 32-57 (in Ukrainian).
9. Vorona, V. M., Shul'ga, M. O., 2006. Ukrai'ns'ke suspil'stvo 1992-2006. Sociologichnyj monitoryng [Ukrainian society 1992-2006. Sociological monitoring]. IS NANU, Kyiv (in Ukrainian).
10. Vorona, V. M., Shul'ga, M. O., 2014. Ukrai'ns'ke suspil'stvo: monitoryng social'nyh zmin [Ukrainian society: monitoring social change]. Instytut sociologii' NAN Ukrai'ny, Kyiv (in Ukrainian).
11. Shherbak, M., 2006. Social'no-klassovyje charakteristiki politicheskoi kul'tury v Ukraini: opyt primeneni-ja sociologicheskogo testa «Typy politicheskoi kul'tury» [Social class characteristics of political culture in Ukraine: experience of application of sociological test «Types of political culture»]. Sociologija: teorija, metody, marketing 3, 153-160 (in Ukrainian).

*Удждмаджурідзе Георгій Гурамович – аспірант
Дніпропетровський національний університет імені Олеса Гончара
Адреса: 49010, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 72
E-mail: georgy999@list.ru*

*Udzhmadzhuridze Georgiy G. – postgraduate
The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university
Address: 72, Gagarin av., Dnepropetrovsk, 49010, Ukraine*

*Удждмаджурідзе Георгій Гурамович - аспірант
Дніпропетровський національний університет імені Олеса Гончара
Адрес: 49010, г. Дніпропетровск, пр. Гагарина, 72*